

УРУШ ФАРЗАНДИ

Қисса

1

— Киши хаётида шундай воқеалар бўладики, умрбод хотиридан кўтарилмайди, — деб ҳикоясини бошлади Азиз Комилов. — Уларни эслаганингда дам севиначсан, дам кайгурасан. Бундан етти-саккиз йил муқаддам менинг бошимдан ҳам шундай бир воқеа кечди. Ўшанда мен ўқишни тамомлаб, Қишлоқ хўжалик илмий-текшириш институтида ишлардим. Бу институт, билсангиз керак, деярли ҳамма пахтакор республикалар билан, ҳатто чет эллар билан пахтачиликни ривожлантириш бобида алоқа қилади, пахтаинг янги навларини етиштириб беради. Институтнинг бир канча илмий ходимлари Миср, Жазоир, Яман ва бошқа бир неча мамлакатда ишлашарди. Мен уларни танирдим, отпусмага келишганда уларнинг ҳикояларини марокланиб эшитардим, уларга ҳавасим келарди. Лекин бу соҳадаги ишда қали ўзини дуруст кўрсатмаган ёш агрономии олис, ўзга мамлакатга ким юборарди? Бунга умид боғлаб бўлармиди?! Ҳар қалай, мен шундай деб ўйлардим ва ўзимни шу билан овулардим. Аммо бундай бўлиб чиқмади. Бир куни мени институт директори чақириб қолди:

— Сизни Болгарияга юбормоқчимиз. Нима дейсиз? — деди у.

Тўсатдан қилинган бу таклифдан гангиб, нима дейишимни билмай қолдим.

— Хасководан 108-Фни сўрашибди, — жавобимни кутмасдан гапида давом этди директор. — Янги очилган ерларига экишар эмиш. Олиб борасиз, экишда кўмаклашасиз. Мавсумни тугатиб қайтасиз.

— Эплай... эплай олармикинман? — вужудимни ҳам севинач, ҳам кўрқув қамраб олганди.

— Эплайсиз, — деди директор ва гап тамом дегандай ўрнидан туриб, менга қўл узатди.

Маст одамдек унинг кабинетидан чиқдим.

— Табриклайман, — деди секретарь қиз менга ҳавас билан тикилиб. — Кеча кимни юборишни ўйлаб анча ўтиришди. Кейин сизни лозим топишди!

— Раҳмат! — дедим миннатдорлик билан, гўё мени у юбораётгандай маҳкам билакларини қисиб. — Қачон кетаман?

— Бир ҳафтадан сўнг. Хужжатларингизни тўғриланг. Бошим осмонда эди. Ўша куниёк шоша-пиша хужжатларимни тайёрладим, суратга тушдим. Кейин уйга жўнадим. Уйимиз институтдан анча олис бўлиб, икки ҳафтада бир бориб келардим. Отам урушда ҳалок бўлган. Уйда ойим билан синглим туришади. Севиначли хабардан улар ҳам шошиб қолишди. Синглим дарҳол кийим-кечакларимни ҳозирлашга тушиб кетди. Овқат еб бўлишган бўлса ҳам, мен ҳозир кетаётгандек, янгитдан овқатга уннашди.

Хуллас, бир ҳафта сафар орзусида ўтиб кетди. Уругликларни жўнатдик. Раҳбарларимдан керакли маслаҳатлар, китоблар олдим. Ҳафта охирида ўртоқларим, ҳамкасбларим билан қуюққина хайрлашиб, Москвага жўнадим. Икки кундан кейин эса Болгария тупрогига қадам қўйдим.

2

Болгария ажойиб мамлакат. Бир борган киши унинг мафтунни бўлиб қолади. Кўкўпар тоғлар,

кишин-ёзин зумрад ўрмонлар, гоҳ бирлашиб, гоҳ ажралиб окадиган кумуш дарёлар бу ўлканинг хусни, ғурури. Унинг кишлоклари, йўллари айтмайсизми? Икки ёқаси олма-гилос ёхуд олхўри, бу йўллардан ўтганда, ўзингизни чексиз мевазор ичида бораётгандек сезасиз. Ҳеч кутилмаганда кишлок устидан чиқиб қоласиз. Қишлоқлар бир-бирига ўхшамайди, ҳаммасининг ўзига хос архитектураси бор. Бир кишлок икки қаватли жимжимадор уйлардан иборат бўлса, иккинчиси унинг тескариси — уйларнинг ярми йўлнинг пастида, кенг айвонли, ясси, айланма зиналардан тушилади. Баъзи уйларнинг томига гараж қурилган. Ҳаммасига одамнинг ҳаваси келади, ҳаммаси бежирим, чиройли. Шаҳарлари ҳам худди шундай. Бутун Болгарияни айланиб, бир-бирига ўхшаган иккита бинони топиш қийин. Хуллас, бу мамлакатда ҳамма нарса — ер ҳам, сув ҳам, ҳаво ҳам гўзал, мафтункор. Болгарлар ўз юртлари ҳақида шундай ривоят тўқишган Худо ҳаммага ер улашиб, болгарларни унутибди. Улар хафа бўлиб Худога арз қилишибди. Худо жаннатнинг бир бўлагини кесиб, болгарларга берибди.

Бу ривоят. Аммо дунёда жаннат дейиладиган жой бор бўлса агар, у Болгария, уни болгарлар ўзлари яратган. Шунинг учун ҳам дунёнинг ҳар бурчагидан бу ерга дам олгани, томоша қилгани ҳар йили минг-минглаб одамлар келишади, уни кўриб, ўзларини бахтиёр ҳис қилишади.

Мен ҳам шундай бахтиёрлардан эдим. Ҳасковода бир йил ишладим. Кооператив ходимлари мендан хурсанд эди. Мен ҳам улардан хурсанд эдим. 108-Ф яхши унди. Яхши ҳосил кўтарилди. Шу вақт ичида мен болгарча тушунадиган, ҳатто унча-мунча гаплашадиган бўлиб қолдим, анчагина дўст орттирдим. Айниқса, кооператив агрономи Йордан Конев билан жуда қалин бўлиб кетдик. У икки йил Боёвутда ишлаб кетган экан. Икки гапнинг бирида ўзбекларнинг меҳмондўстлигини мактар ва Боёвутда кечган ҳаётини завқ билан эслар эди.

Пахта икки марта териб бўлингач, менинг ишларим анча енгиллашди. Кўп вақтимни округнинг хушманзара ерларини кўриш, чўмилиш билан ўтказиш бошладим.

Бир куни эрталаб нонушта қилиб ўтирган эдим Йордан қолиб қолди.

— Табриклайман, дўстим! — деди у қаршимга ўтирар экан.

— Нима бўлди? — ҳайрон бўлиб сўрадим мен.

— Кооператив бизга кўрсатган ёрдамнинг учун сени бир ойга Златни Пясцига юборишга қарор қилди.

— Наҳотки? — севиниб қетдим.

— Бу ёгини эшит, — Йордан қўлини кўтариб, мени тўхтатди. — У ёқда бир ўзинг зерикиб қолма тагин деб, мен ҳам борадиган бўлдим.

Ёш боладек чапак чалиб юбордим.

— Эрталаб йўлга тушамиз. Тайёргарлигингни кўравер. Йордан шундай дедию, шошиб чиқиб кетди. Кечкурун кооператив богида зиёфат бўлди. Кооператив аъзолари номидан директор гапириб, менга ва институтимизга миннатдорлик билдирди. Эртасига эса, тонгги салқинда Йорданнинг машинасида Йордан, унинг хотини Лада, икки ёшли ўгли Матей ва мен Қора денгиз томон жўнадик. Окшом пайти донги жаҳонга таралган Златни Пясцига кириб бордик.

Златни Пясци Болгариянинг йирик порт шаҳри Варнадан ўн олти километр нари бўлиб, тоғ ва денгиз оралиғига жойлашган курорт шаҳар. Кимдир бу шаҳарни жаҳоннинг келажаги, деган экан. Бу фикр ҳақиқатдан йирик эмас. Бутун шаҳар гулга ўралган. Ҳар кадамингизда мева... бир ёқда гилос, бир ёқда олма, узумзорлари баланд қояларга чирмашиб кетган. Ақлни шоширадиган сайилгоҳлар, истироҳат боғлари, бир-биридан гўзал ҳовли-жойлар, меҳмонхоналар кўзни камаштиради.

Биз шаҳар ўртасидаги «Нимфа» меҳмонхонасига жойлашдик. Бу меҳмонхона шундай соҳилда бўлиб, денгиздан атиги эллик кадамча нарида эди. Ўз хонамга кириб ечиндим, кейин балконга чиқдим. Муздек денгиз нафаси гуп этиб димогимга урилди. Тўйиб симирдим-да, денгизга қарадим. Кўм-кўк осмон билан туташ мовий денгиз тинч, сокин эди. Ботиб бораётган

куёш нурларидан у атласдек товланиб, кўзни оларди. Енгил шамол турди. Камалак тус тўлқин оҳиста сузиб келиб, киргокка урилди. Соҳилдаги олтин ранг кумни нам килди, кейин шундай оҳиста қайтиб кетди. Яна келди, яна қайтди. У худди тун бўйи ов қилган, аммо ҳеч нарса тополмай чарчаб тин олаётган шерга ўхшарди.

Йордан кирди.

— Қалай?

— Зўр, — дедим ҳамон денгиздан кўз узмай.

— Овкатдан сўнг чўмиламиз. Нима дединг? Мен хўп дегандай бошимни кимирлатдим.

Кўп ўтмай, ресторанга тушдик. Одам кам эди. Бурчакда икки киз ва бир йигит ўтиришарди. Зал ўртасида оркестр қандайдир майин куй чаларди. Официант келди.

— Моле?

— Мешана скара, ракия, — деди Йордан ҳозиржавоблик билан.

У мени ҳам ўзи каби бу ажойиб коверма таомни ва олхўридан тайёрланадиган арокни яхши кўришимни биларди. Официант кетиши билан каёқдандир шўх аёл кулгиси эшитилди. Залга қарадим. Кичкинагина Матей галати қиликлар билан ракс тушарди. Оркестрдагилар куйни тезлаштиришди, Матей янада шўх ўйнай бошлади. Яна аёл кулгиси эшитилди. У жуда тиник ва жарангдор эди. Мен кизларга бир-бир қараб чиқдим. Денгизга қараган очик дераза тагида бир йигит ва икки киз ўтирарди. Кулаётган шу кизлардан бири эди. Лекин қайси бирилигини ажрата олмадим. Икковининг кўзи Матейда бўлиб, юзларида табассум ўйнарди. Иккалови бир хил енгсиз оқ кофта кийган. Бири кора-магиз, аммо сочи (бўялган бўлса керак) оппоқ, иккинчиси эса, оқ бадану, кош-кўзи кора, кубба қилиб тугилган калин сочи зулукдек эди. Шу иккинчи киз рўпарасида сигарет чекиб ўтирган йигит алланима деб кулди. Кейин бошини кимирлатди. Қиз чакқон ўрнидан туриб, дўмбок қўлларини ёзиб ўйнаётган Матейга яқинлашди ва унга шўх тикилганича раксга тушиб кетди. Худди шуни кутиб тургандек, оркестр ўйноки бир куйни чалиб юборди. Қиз Матейни кучоклаб олиб, зални айлана кетди. Оқ ҳаво ранг шим учун, келишган оёқларига чиппа ёпишган, кофтаси хипча белини таранг тортиб турарди. Ингичка, оппоқ бўйнидан маҳкам кучоклаб олган Матей ўзида йўқ шод, кикир-кикир куларди. Қиз шериклари ёнига келганда нимадир деди. Яна қувнок аёл кулгиси эшитилди. Бу шу кизнинг ўзи эди. Кулги аралаш яна бир нималар деди-да, Матейни ерга қўйиб, қўлларидан ушлаганча раксга тушиб кетди.

— Тузук-ку, — дедим мен унга маҳлиё бўлиб. Лада менинг гапимни ўзича тушуниб:

— Ётсирашни билмайди, — деди.

Оркестр тинди. Ҳаммамиз, ҳатто оркестрдагилар ҳам беихтиёр чапак чалиб юбордик. Қиз Матейни етаклаб столимиз ёнига олиб келди. Кейин:

— Мерси, мусье, — деди-да, қўлидан ўпиб, Йорданга тутказди.

Унинг овози ёқимли, қўнгирокдек эди. Биз унга бирон нарса дегунча жойига бориб ўтирди.

— Таклиф қилсак бўларди столимизга, — деди Лада эрига.

— Сен нима дейсан? — Йордан менга қаради.

— Чакки бўлмайди, — дедим мен. — Лекин чақирсак ҳаммасини чақирайлик.

— Бу ишни манави мусьеге топширамиз. — Йордан шундай деб, ўглига уларнинг столини кўрсатди. — Иккала опангни қўлидан ушлаб олиб кел. Амакинг ўзи келади.

Матей дадаси айтгандек килди. Кўп ўтмай, икки столни бирлаштириб янгитдан овқат, ичимлик буюрдик. Кейин танишиб олдик.

Йигит — Драгомир Шопов Болгария граждани флотидида штурман экан. Оқ соч киз унинг қайлиги — Лили, стюардесса. Матей билан ракс тушган киз эса Анна-Мария. У ҳам стюардесса бўлиб, Венгрия граждани ҳаво флотидида ишларкан.

— Анна-Мария эски кадрдонимиз, — деб изоҳ берди Драгомир. — Отпускани бизда ўтказишни илтимос қилувдик, келди. «Нептун»да турибмиз.

Йордан мени таништирди.

— О, Тошкент, Самарқанд? — хавас билан деди Анна-Мария, — хорошо!

Унинг оппок тишлари марварид доналарига ўхшарди.

— Борганмисиз?

Анна-Мария йўк, дея бошини кимирлатди.

— Но оччен-н, оччен-н по-бивать...

У русча тўғри гапирдимми, дегандай Драгомирга каради.

— Тўғри, — деди Драгомир. Кейин менга ишора қилиб, кўшиб кўйди. — Мана, яхши таниш орттирдик. Бу киши факатгина русчани эмас, ўзбекчани ҳам ўргатиб кўяди.

— Қизиқиш бўлса бас, — дедим мен. — Маркс ўн кунда лотинча ўрганган экан.

— О, — кулди Анна-Мария, — Маркс каёкдаю, мен каёкда?

Ҳаммамиз унга кўшилиб кулдик.

— Қани, танишганимиз учун, — деди Йордан ўз қадахини кўтариб.

Ҳаммамиз ичдик. Анна-Мария мен билан қадахни уриштираётиб галати табассум билан караб кўйди. Унинг йирик кора кўзларида севинч порларди. «Жуда шўх, кувнок бўлса керак», — хаёлимдан ўтказдим мен.

Чиндан ҳам бутун суҳбатимиз давомида унинг чехрасидан табассум аримади. Кимга карамасин, кўзлари, лабларида кулгу ўйнади. Озгина кизишиб олганимизданми, суҳбатимиз кизгин тус олиб кетди. Нималар хақида гаплашганимиз ҳозир эсимда йўк. Ҳар холда, анча ўтирдик. Суҳбатга факат Анна-Мария аралашмади. У гоҳ Матейни тиззасига олиб эркалар, гоҳ ўзидан-ўзи менга караб кулиб кўярди. Мен нималарнидир гапирсам ҳам, кўзим унда эди. Тўғрироғи, нигоҳим кўпинча унга тушарди. Нега бундай? Мен буни ўша пайт билолмадим. Лекин бир нарса аниқ эди бунақа чиройли кизни мен ҳали учратмагандим. Назаримда, у бизнинг олдимизга тўппа-тўғри ажойиб севги хақидаги китобдан ё бўлмаса олис бир афсонадан тушиб келгандай эди.

Бир маҳал у шошиб ўрнидан турди.

— Мирчо! — У Драгомирга французчалаб алланима деди-да, соатини кўрсатди.

— Бизни кечирасизлар. — Драгомир ўрнидан турди. — Анна-Марияни Будапештдан онаси телефонга чакирибди.

— Учрашгунча, — деди Лили.

Анна-Мария бошини кимирлатиб хайрлашди. Кўп ўтмай, биз ҳам турдик.

— Яхши кизлар экан, — деди Лада кўчага чикканимиз-да. — Айникса, Анна-Марияси.

— Йигит ҳам дуруст, — деб унга кўшилди Йордан. Мен индамадим. Соҳилга тушдик. Минг хил чироклар оғушида сокин денгиз бўйи ҳозиргина Анна-Мария тушиб келган афсонавий сахарга ўхшарди. Анчагина айландик. Матей отасининг кўлида ухлаб колди.

— Хурсандмисан? — сўради Йордан меҳмонхонага етганимизда.

— Жуда, — дедим мен.

Чиндан ҳам хурсанд эдим. Юрагимни севинч ва аллақандай ширин орзулар коплаган, ҳеч нарсани ўйлагим, истагим келмаса ҳам хаёлимда ўзим тушунмаган фикрлар, орзулар кезарди.

Йорданлар билан хайрлашиб (улар одамларни безовта килади, деб Матейдан чўчиб биринчи каватга жойлашган, мен эса ўнинчи каватда эдим), ўз хонамга кўтарилдим. Ётгим келмади. Балконга чикдим. Денгизда баланд-паст тўлкиилар пайдо бўлган, аллақаерда музыка янграрди. Бирпас денгизни, ўркач-ўркач тўлкинларнинг киргокка урилишини, сон-саноксиз юлдузлар учаётганини томоша қилиб, ўрнимга чўзилдим. Юрагимни коплаган севинч ва қандайдир бахт ҳисси ҳамон тарқалмас, кўз олдимдан эса янги танишларим, Анна-Мариянинг кулиб турган сиймоси кетмасди. Кўп ўтмай олис йўл машаққати ўз ишини бажарди, ухлаб колдим.

Эрталаб энди тонг ёриша бошлаганда Йордан эшигимни такилатди.

— Тур, — деди у хонага кириб, устимдан чойшабни тортар экан. — Чўмилиб келамиз.

Унинг эгнида плавки ва олачипор кўйлак бор эди, холос. Мен ҳам шундай кийиниб, кора кўзойнагимни тақдим-да, пастга тушдик. Юмшок, нам кум оёкка чилп-чилп ёпишарди. Ҳали чикмаган куёшнинг кизғиш нурлари осмонга найза каби санчилган, денгиз оҳиста киргокка урилиб, шердек пишиларди.

— Кўряпсанми? — деди Йордан денгизда, киргокдан икки юз кулочча нарида каккайиб турган кора қояни кўрсатиб. — Шунга бориб келамиз. Кетдик!

У денгизга шўнгиди. Муздек сув томчилари юзимга урилди. Сесканиб кетдим. Бирпас совиб олай, деб шундай денгиз лабига ўтирдим. Йордан анча жойга бориб, менга ўгирилди.

— Тушмайсанми?

— Ҳозир, — кўлимни силкидим.

Шу пайт мен томон оқиб келаётган думалок, оппок бир нарсага кўзим тушиб колди. У худди коптокка ўшарди. «Нима бўлдийкин?» — кўзойнагимни олиб, унга тикилдим. Копток оқиб келаверди. Анча яқинлашди. Ўрнимдан туриб карадим. Бу — одамнинг боши эди. Кўзлари юмилган, кўл-оёқлари денгиз остида жуда тинч, шарпасиз ва эркин ҳаракат киларди. Ҳавас билан томоша қилиб турдим. Қиргокка озгина колганда у ўрнидан туриб, мен томон ўгирилди. «Ким экан бу сув париси?» — дедим ўзимга ундан кўз узмай. У оёқлари остидаги сувни шалолатиб, қиргоқ томон юрар экан, менга парво килмасди. Мен эса унга тикилиб колгаи эдим. Қадди-комати бунчалик расо, келишган кизни камдан-кам учратиш мумкин. Ингичка оқ плавки ингичка белини таранг тортган, ҳар кадам босганда офтоб бирозгина корайтирган силлик баданидан сув томчилари дув-дув тўкиларди. Плавки тусидаги ингичка оқ мато остида совкотган думалок кўкракларининг учи иккита кўзмунчокдек корайиб турарди. Соҳилга чиқиб, бошидаги оппок қалпоқчасини олганда калин кора сочлари нозик елкалари билан битта бўлиб ёйилди. Севиниб кетдим. Бу — Анна-Мария эди.

— Қалай, сув ёқдими? — Мен у томон юрдим.

— О, сизмисиз? — Анна-Мария тишларини ялтиратиб жилмайди. — Сув жуда яхши.

Биз кўришдик.

— Сиз ҳам эрталаб чўмилишни яхши кўрасизми?

— Жуда ҳам.

Анна-Мария ўтирди. Мен ҳам унинг ёнига чўккаладим. Эрталаб одам кам бўлади соҳилда, баъзан ҳеч ким бўлмайди.

— Тинчликни яхши кўрар экансиз-да? Анна-Мария кулди.

— Тинчликни ҳам, тиниқ сувни ҳам. Эрталаб сув жуда тоза бўлади, муздек бўлади. Сиз нега чўмилмайсиз?

— Чўчияпман.

— Нимадан? — у кўзларини йирик очиб, менга каради. — Сузишни билмайсизми?

— Ҳар ҳолда, сизчалик эмас. Яхши сузар экансиз.

— О, мен Дунайни сузиб ўтганман.

— Охо-хо-хо! — қоя устидан Йорданинг овози келди. У бизни чакирди.

— Ким? — сўради Анна-Мария.

— Йордан.

— Юринг, борамиз.

Анна-Мария сакраб турди-да, менга кўлини узатди.

— Юринг, — дедим мен ҳам унинг завкига кўшилиб. Иккаламиз ёнма-ён сузиб кетдик. Мен ёмон сузмасдим.

Лекин Анна-Мариячалик эмас. У дам ёнбошлаб, дам бир кўллаб сузар экан, худди

дельфинга ўхшарди.

Қояга етиб келганимизда Йордан унга кўлини узатди.

— Мана, — дедим мен. — Бир ўзим эмас, сув парисини ҳам олиб келяпман.

Анна-Мария хахолаб кулди.

— Олтинсоч Лорелея дегин! — деди Йордан.

— О, йўқ, — деди Анна-Мария сочини сиқар экан. — Уни мен тушунаман, лекин унга ўхшагим келмайди.

— Ўх-хў! — хаёлимдан ўтказдим мен. — Ўз кадрилини яхши биладиганга ўхшайди». Кейин овозимни чиқариб дедим — Бизнинг давримизда муҳаббатдан ҳеч ким зарар кўрган эмас. Нима, кўрқасизми?

— Йўқ, — Анна-Мария жиддийлашди. — Севгидан кўркмайман, унинг оқибатидан кўркаман.

— Шунинг учун...

— Шунинг учун қайтамиз, — гапимни кесди у бирдан ўзгариб. — Нонушта вақтим бўлди.

У бизни кутмай, сувга шўнгиди. Соҳилга қайтишдан бошқа иложимиз колмади.

— Курорт жойда жиддий суҳбатни қўй, — деди Йордан сувдан чикқанимизда.

Мен кизариб кетдим. Лекин айб мендами? Ўзи бошлади-ку? Гапимни тасдиқламоқчидек, атрофга қарадим. Аммо Анна-Мария ҳеч ерда кўринмасди. Наҳотки, хафа бўлган бўлса?

— Жуда бўлмаса хайрлашса бўларди, — дедим ўзимни оқлашга уриниб Йорданга.

Йордан елкаларини қисди.

Шу куни кечгача уни ва шерикларини кўрмадик. Ўзимиз ҳам уларни кўришга ошиқмадик. Нонуштадан сўнг Йорданнинг машинасига ўтириб, Златни Пясцини айланиб чикдик. «Лўлилар чодир», «Кукари», «Тегирмон» каби ресторанларни томоша қилдик.

Болгарларнинг меҳнатсеварлигига қойил қолдим. Оддий материаллардан ҳам шундай ажойиб сайилгоҳ, меҳмонхона, ресторанлар қуриб ташлашганки, кўриб тўймайсиз. «Лўлилар чодир»да биронта стол ёки стул йўқ. Стол ўрнида арава, стуллар эса эгарлардан иборат. Табиий бўлиши учун бир-иккита аравага от, эшак боғлаб қўйилибди. «Кулиби» деган ресторан эса фақат камишдан, ўзимизнинг оддий камишдан бўлиб, тўрт кишилик, олти кишилик, икки кишилик чайлалардан ташкил топган. Чайлалар шундай чиройли тўкилганки, одамлар хашаматли ресторанларга боришдан кўра, шу ерни афзал кўришади. Икки-уч кун аввал жойни банд қилиб қўйишади.

Пешингача айланиб, «Тегирмон»га кирдик. Бу ресторан дарё бўйида бўлиб, илгарилари чиндан ҳам тегирмон бўлган экан. Унга зарурат қолмагач, ресторан қилишибди. Қизиги шундаки, хўрандалар учун ҳозир ҳам бунда ун тортилади, шу ерда нон ёпилади. Ресторанда фақат нон билан ейиладиган овқатлар тайёрланади.

Одам кам эди. Кабоб буюрдик. Официант иссиқ нон билан пиво, магиз олиб келди-да, энгашиб Йорданга нимадир деди.

— Нима деди? — сўради Лада у кетгач.

— Ҳозир кўрасан. — Йордан қулиб, менга галати қараб қўйди. Кейин чидамади шекилли, айтди. — Азизнинг Ўзбекистондан эканлигини билиб, меҳмонга паламут ковуриб келсам майлими, деяпти.

— Йўғ-е, — севиниб кетди Лада. — Паламут бор эканми?

— Кеча бир нечта тутиб келган экан.

— Паламутинг нима? — сўрадим кизиқиб.

— Антика балик, — тушунтирди Йордан. — Камдан-кам бўлади. Жуда ширин, семиз. У фақат ковурилади. Оқ вино, коньяк билан жуда кетади-да.

Ҳаммамиз бу галати баликни орзиқиб кутдик. Ниҳоят, официант келди. У тантана билан қўлидаги лаганни столга қўйди. Ажойиб ковурма таом ҳиди димокка урилди. Лагандаги балик

унча катга эмас, келса ярим килодан ошиқроқ келарди. Аммо туси галати эди. Қора, тим кора, ҳар ер-ҳар ерида кўндалангига кумуш ранг калин чизиклар бор, бош-танаси тенг. Лаган устида у худди думба ёгдек титраб турарди.

— Кечирасизлар, — деди официант ҳаммамизга бир-бир караб чиқиб, — шу битта колувди.

— Зарари йўқ, раҳмат, — дедим мен.

— Мен партизан бўлганман, — деди официант менга караб. — Бизнинг отрядда бир ўзбек бор эди. Зиёмат Хусанов. Яхши одам эди. Танаймасизми?

— Йўқ, — дедим мен.

— Таниш қийин. У билан Италиягача борганмиз урушиб. Мени икки марта ўлимдан қутқариб қолган. Урушдан кейин икки марта хат ёздим. Жавоб келмади.

— Суриштираман, — ваъда қилдим мен. — Балки, топарман.

— Раҳмат, — официант миннатдор бўлиб, баликка ишора қилди. — Олинглар. Ҳозир қабоб ҳам тайёр бўлади.

Лада севинганича бор экан. Балиқ жуда мазали эди. Лекин бирпасда тамом бўлиб қолди.

— Бир танишим бор, — деди Йордан. — Паламут топтираимиз.

— Бай Ефтимми? — сўради Лада.

— Ҳа. Ҳозир ўзи бар очган. У топади.

Овқатдан сўнг меҳмонхонага қайтдик. Лада билан Матей дам олгани ўз хоналарига кириб кетишди. Биз эса Бай Ефтимни кидириб кетдик. Уни топиш қийин бўлмади. У очган бар шундай меҳмонхонамизнинг тагида бўлиб, йўгон занжирлар билан қирғоққа тортиб қўйилган иккита қайиқдан иборат эди. Аммо иккала қайиқда ҳам ҳеч ким кўринмади. Бардан сал нарида фанердан ясалган пастак уй бор эди. Шу ёққа юрдик.

— Бай Ефтим! — қичқирди Йордан.

Эшик очилиб, ичкаридан матросларнинг олачипор майкасидаги серсоқол бир мўйсафид чиқди. Афтидан, у энди уйқудан турган бўлса керак, йирик қўллари билан кўзларини ишкаларди.

— Здравей, Бай Ефтим! — деди унга яқинлашиб Йордан.

— А! Йорданчо! Салом, азизим! — мўйсафид уни таниб, қўл берди. — Қачон келдинг?

— Кеча. Лада ҳам келди. Ўгилчани ҳам олиб келдик. Мана бу — менинг дўстим. Ўзбекистондан, — Йордан мени таништирди.

— Демак, Ўзбекистондан? — сўради Бай Ефтим менга қўл узатиб.

— Ҳа, — дедим мен.

— Жуда соз. Кечкурун келинлар. Яхши нарсаларим бор. Меҳмон қиламан.

— Бай Ефтим, — деди Йордан. — Менинг дўстимга паламут ёқиб қолди. Лада ҳам қўймапти. Шундан топилмайдими?

— Бай Ефтимда нима топилмайди ўзи?! — деди ғурур билан чол. — Кечкурун келинлар. Жияним ҳам қайлиги билан шу ерда. У ҳам паламут буюрган. Ҳамманга биттадан ковуриб бераман.

— Раҳмат, — деди хурсанд бўлиб Йордан.

Биз тепага кўтарилдик. Меҳмонхонага етай деганимиз-да олдимизга «Волга» келиб тўхтади. Драгомир тушди. Машинада Анна-Мария, Лили ҳам бор эди. Сўрашдик. Анна-Мария яна тишлари ярақлаб жилмайди. Кўнглим жойига тушди. Демак, хафа бўлмапти.

— Кечкурун нима қиласизлар? — сўради Драгомир.

— Паламут буюрдик, шунга борамиз, — деди Йордан.

— Биз ҳам буюрганмиз. Мен сизларни таклиф қилмоқчи эдим. Қизлар ҳам илтимос қилишди.

Мен ялт этиб Йорданга қарадим. У мийигида қулиб қўйди.

— Қаерда?

— «Дракон»да, — деди Драгомир. — Амаким очган бар. — У бирдан кулиб юборди. — Иккита ишдан чиккан кайикка «Дракон» деб ном кўйибди. Жуда галати одам.

— Тўхтанг?! — деди Йордан. — Бай Ефтим амакингизми? -Ҳа.

Ҳаммамиз кулиб юбордик.

— Ҳозир биз унинг олдидан келяпмиз, — деди Йордан. — Сизни айтган экан-да, жияним келади деб?

— Ҳа.

— Бўпти бўлмаса. Кечкурун учрашамиз.

— Бўпти.

Биз хайрлашдик. Машина кетди.

— У ҳам илтимос қилган бўлса, жиддий кизга ўхшай-ди, — деди Йордан мехмонхонага кирар эканмиз. — Лекин хайрлашса бўларди эрталаб.

— Ҳозир хайрлашди-ку? — дедим мен.

— Кўрганим йўк.

— Сен ўзи кўп нарсани кўрмайсан, — негадир ҳозир Анна-Марияни химоя қилгим келиб кетди. — Кўл силкитиб хайрлашди.

— Кўрмадим, — ўжарлик килди Йордан.

— Мен кўрдим! — дедим мен ҳам ўжарлик килиб.

— Майли, майли, — Йордан қўлларини кўзига тутиб кулди-да (у доим шундай куларди), кўшиб кўйди: — Ишкилиб, зерикмасанг бўлгани. Яхши киз экан.

Жаҳлим чикиб кетди. Лекин унга жавоб қайтариш ўрнига ёш боладек кизардим.

«Чиндан ҳам яхши киз!» — ўйладим хонамга кирганим-да яна Анна-Марияни кўз олдимга келтириб ва тунги учрашувни орзикиб қута бошладим.

4

Кечкуруи шаҳар айлана бошладик, у бошидан бу бошига бир неча марта пиёда бориб келдик. Шунча юрсак ҳам аксига олиб вақт жуда секин ўтарди. Ниҳоят «Нимфа»га сўнгги бор кайтиб келганимизда соат ўн иккига бонг урди. Пастга тушдик. Чироклари дам кўк, дам кизил тусда парпираётган кайикларнинг бирида Драгомирлар анчадан бери ўтиришган экан. Бай Ефтим Лада ва Матей билан ота-боладек кўришди, кейин ҳаммамизни кайикка таклиф килди. Мен ўзим ҳам сезмай Анна-Мариянинг ёнига ўтириб колдим.

— Қалай? Яхши дам олдингларми? — сўради Йордан.

— Ҳа, — деди Драгомир. — Анна-Марияни роса чарчатыпмиз. Анна-Мария ер остидан Драгомирга ялт этиб каради-да, кулди.

— Варнага бориб келдик, — гапида давом этди Драгомир. — Магазинларни айландик. Қизлар билан юрсанг — шу. Курортдан ҳам магазин афзал уларга.

— Мирчо! — Лили лабларини чўччайтириб, Драгомирни туртди.

— Тузук нарсалар борми? — сўради Лада. Ҳаммамиз кулиб юбордик.

— Аёлларнинг ҳаммаси бир хил, — деди Йордан. Аммо аёллар бизга эътибор қилишмади. Анна-Мария ўрnidан туриб, оёгидаги ҳал шиппакни кўрсатди.

— Яхшими? — у шундай деб менга қараб кўйди.

— Жуда ҳам! — деди Лада шошиб. — Йордан, эртага биз ҳам бориб келайлик?

— Сеники бор-ку, — деди Йордан.

— Бу бошқача, кўрмаяпсанми?

— Жуда яхши! — дедим мен Анна-Марияга. — Ярашибди. У мулойим жилмайди.

Ҳазил-мутойиба гаплар билан анча вақт ўтиб кетди. Бай Ефтим бор маҳоратини кўрсатиб, паламутларни ковуриб келди. Анна-Мария, Лада ёш болалардек сакраб кетишди. Ҳаммамиз Бай

Ефтимнинг ошпазлик маҳоратини мактаб, унинг соғлиғига қадаҳ кўтардик. Бай Ефтим ҳам биз билан ўтирди. Беш-олти рюмкадан сўнг у қизишиб:

— Шу паламут деб мен одам ўлдирганман, — деди тўсатдан.

Анграйиб колдик. У бир чеккадан бизга караб чикди.

— Ҳа, одам ўлдирганман.

— Қўйсангиз-чи! — деди Драгомир ва бизга караб, қўшиб қўйди: — Кекса денгизчи денгиз эртақларини эслапти.

Биз кулган бўлдик. Лекин ҳеч қайсимизнинг томоғимиздан овқат ўтмай колди.

— Қачон? — сўради Йордан.

— Анча бўлди. Йигирма йилдан ошди, — деди Бай Ефтим ва навбатдаги рюмкани тўлдириб, бирпас унга тикилиб турди-да, кейин зарб билан ичди. — Мен флотдан кочиб, партизанларга қўшилиб кетган эдим ўшанда. Шу ерда немис кемалари турарди. Барон фон Дитрих деган бир майор уларнинг кўмондони эди. Нима бўлдию улар икки ойча шу ерда туриб қолишди. Қиш келаётган эди. Соҳилни муз коплаган. Ўша йили ўзи каттик киш бўлди. Бир куни Дитрихга балиқ ковуриб беришибди. Ебди, караса, бошқача. Эртасига шу балиқдан сўрабди. Зўрга топиб келишибди. Аблах, шундан кейин паламутга ўрганиб қолибди. Шу бўлмаса овқатланмас экан. Лекин паламутни тутиш осонми? Биринчидан, кам, иккинчидан, аклли, тўрни, кармокни кўрса бир милядан қочади. Лекин барон — барон-да, фашист. У буни тушунармиди? Ҳамма балиқчиларни йигиб, денгизга ҳайдаттирибди. Паламут бўлмаса, денгиздан чикмайсанлар, дебди. Қиргоққа қатор қилиб автоматчиларни қўйибди. Балиқчилар бир кун овора бўлишибди, икки кун овора бўлишибди, паламут йўқ. Хуллас, бир ҳафта денгизда қолиб кетишибди. Овқат йўқ, сув йўқ, қурук хом балиқ билан тирикчилик қилиб бўлармиди? Икки киши сув сўраб қиргоққа чиккан экан, немислар отиб ташлашибди. Бу хабар бизнинг отрядга етиб келди. Нима қилиш керак? Ҳаммининг боши қотди. Шунда бир фикр миямга келиб колди бутун отряд бўлиб балиқ тутамиз. Беш-олтита чиқади-ку, ҳар ҳолда, паламутдан. Шуни мен оламану, денгизчилар олдига олиб бораман. Улар билан бирга қиргоққа чиқиб, баронга ковуриб беришни таклиф қиламан. Мендан яхши ковурадиган йўқ, деб авраиманда ишқилиб. Рози бўлса яхши, рози бўлмаса шу ернинг ўзида... — Бай Ефтим кўрсаткич бармоғини бўйнига суртди, — тинчитамиз. Шу пайт отряд автоматчиларга ҳужум қилади. Режам анча хатарли эди. Лекин бошқа илож йўқ эди. Командир, ниҳоят, рози бўлди. Қайикка, мана шу сизлар ўтирган қайикка балиқларни жойлаб, йўлга тушдим. Ярим кечаси балиқчиларнинг олдига етиб бордим. Режамни уларга ҳам тушунтирдим. Эртасига кечқурун қиргоққа чикдик. Ярим қоп паламут тутилган эди. Шуни кўрсатдим. Бир унтер баронни қидириб кетди. Барон бирпасда қаёқдандир пайдо бўлди.

— О, паламут!.. — тиржайди барон қопни очиб кўрар экан. Кейин иштаҳа билан лабларини ялади. — Болгар яхши, жуда яхши!

— Жаноб барон, — дедим шунда мен. — Бу балиқни ҳеч ким менчалик пишира олмайди. Агар бизга бир рюмкадан ракия берсангиз, ўзим ковуриб берардим.

— Ганс! — кичкирди барон ва мени кўрсатди. — Буни ошхонага олиб бор! Мана буларга ракия бер! Эй! — Мени туртди. — Ҳозир тайёрлайсан. Мадам бўлади, мадам!..

У хурсанд эди. Мен ҳам ишим ўнгидан келаётганига хурсанд эдим. Ганс мени бароннинг ошхонасига олиб борди. Меҳмонхона унинг ёнида эди. «Ишқилиб, сокчи қўймасин-да ёнимга», — ўйладим мен. Кейин дадил бўлиш учун ярим стакан ракия ичиб юбордим. Хаёлим тепамда қакқайиб турган Гансда. Лаънати ҳеч кетмайди-да. Нима қилиш керак?

Бай Ефтим яна рюмқасини тўлатди.

— Нима қилиш керак? — деди уни ичиб юбориб. — Лаънатига битта балиқни ковуриб бериб ичирмайманми, деб ўйлаб колдим.

Уйладиму, шоша-пиша битта балиқни ковордим. Кейин бир стакан тўлатиб ракия қуйдим-да, Гансга узатдим.

— Ол, Гансик, азизгинам, баронга ҳам етади.

У кўрка-писа тарелкани кўлимдан олди. Бир бурчакка бориб, апил-тапил баликни тушира кетди. Тўхтатдим.

— Э, Гансик, бундай бўлмайди, азизим. Мазаси манави билан-да.

Стаканни узатдим. У иккиланиб турди. Карасам, бўлмайдиган. Шунда тарелкани кўзларини бакрайтириб туриб тортиб олдим.

— Яхши, яхши! — деди у шошиб. — Бер бу ёкка!

У шундай деди-ю, афтини бужмайтириб, стаканни бўшатди. Ракия жонивор ҳам ўткир экан, кўзлари ёниб кетди, нафаси халқумига келиб, ўкчий бошлади.

«Биттанг кетдинг», — дедим ичимда севиниб.

Яна бешта-олтита баликни ковургунимча Ганс «тайёр» бўлди. Ўзича ниманидир хиргойи қилиб, куйлай бошлади. Шу пайт «Ганс!» дея кичкириб колди меҳмонхонадан барон. Гансинг эса парвойи фалак. Шошиб баликларни тарелкаларга солдим-да, ўзим меҳмонхонага кириб бордим. Липпамга пичок кистириб олганман. Барон бир қизни тиззасига ўтказиб ичиб ўтирарди. Магнитофондан аллакандай немисча куй янграрди.

— О, болгар! — деди барон огзи кулогига етиб. — Болгар яхши, паламут болгардан яхши!

У хахолаб кулди. Қиз ҳам унга кўшилди. Газабимни сездирмаслик учун мен ҳам тиржайиб кўйдим. Тарелкаларни столга қўяётиб, кўзим муз солинган челақдаги шампанскоега тушиб колди.

— Марш! Шнель, шнель!

Бароннинг шундай деганини биламан, шишанинг учидан ушладиму, карсиллатиб бошига солдим. Қиз додлаб юборди. Юз-кўзлари винодан кўпириб кетган барон полга ағдарилди. «Т-с-с!» — дедим қизга кўлимни бигиз қилиб. Деразага бордим. Энди уни очган эдим, белимга бир нарса санчилди. Карасам, пичок. Қайтдим. Пишиллаб ётган бароннинг кўкрагини мўлжаллаб туриб, уни отдим, кейин деразадан сакрадим. Шу пайт отишма бошланиб кетди. Автоматчиларнинг бир қанчасини кириб, баликчилар билан жойимизга қайтдик. Ўшанда иккита панжамни ўк узиб кетган.

Бай Ефтим икки бармоги йўк чап кўлини кўрсатди. Биз жим эдик. Ҳаммамизга унинг ҳикояси каттик таъсир қилган эди.

— Ҳай, — деди бир маҳал Бай Ефтим. — Қани, Мирчо, рюмкаларни тўлат. Биз урушни кўрдик. Сизлар уни билмайсизлар. Ишқилиб, билманглар.

Драгомир рюмкаларни тўлатди.

— Қани, омон бўлинглар!

Бай Ефтим ҳаммамиз билан рюмкасини уриштира бошлади.

— Ие, — деди у менга навбат келганда. — Бу қиз қани?

Мен ёнимга қарадим. Анна-Мария йўк эди. Қачон кетиб колган экан.

— Анна-Мария! — кичқирди Лили. Ҳеч ким жавоб бермади.

— Қаёкка кетдийкин? — ҳайрон бўлди Йордан.

— Шу ердадир, — деди Драгомир. — Қани, кўлимиздагини ичиб юборайлик.

Биз истар-истамас ичдик. Хаёлимиз Анна-Марияда эди.

— Ҳикоям ёкмади шекилли? — деди Бай Ефтим хижолат бўлиб.

— Унга тушуниш кийин, — деди Драгомир. — Бирпас кутайлик.

Лекин Анна-Мария келмади. Мен уни кидиришни таклиф қилдим. Драгомир «Нептун»га кетди. Йордан билан мен хиёбон томон йўл олдик.

Бир соатча айландик. Бирок, ҳеч қаерда уни кўрмадик. Қайтиб келганимизда Драгомир ҳам унинг мемонхонада йўклигини айтди. Унга нима ёкмаган бўлиши мумкин? Ё бирон воқеани эслаб кетдимикин? Ҳеч қайсимиз буни билмас эдик.

— Мен уни яхши биламан, — деди бир маҳал Лили. — Қаердадир у ҳозир хаёл суриб

ўтирибди. Шунақа одатлари бор. Келинлар, ундан ташвишланмайлик.

— Шундай де, қизим, — деди Бай Ефтим. — Мен роса хижолатга тушиб колдим. Қаждан ҳам шу воқеа эсимга келди ўзи? Вино олиб чикайми?

— Олиб чикинг, — деди Драгомир.

Аммо винодан мен ичолмадим. Бир култум ютдим, холос. Кўнглим негадир гаш эди. Қанча ўйламай, бу гашликнинг сабабини тополмадим. Шерикларим яна суҳбатга тушиб кетишган, лекин уларнинг гапи кулогимга кирмас, денгизга тикилганимча ўтирардим. Осмонда булутлар пайдо бўлганиданми, денгиз мотам тутаётган аёлга ўхшарди. Ҳамма ёк коп-коронги. Узр сўраб, ўрнимдан турдим. Йордан кузатиб қўймоқчи бўлувди, кўнмадим. Эрталаб соҳилда учрашишга ахдлашиб, меҳмонхонага кетдим.

5

Ярим йўлга борганимда негадир соҳилга бурилдим. Туфлимга кум тўлиб бораётганига парво килмай киргок бўйлаб юрдим. Меҳмонхонанинг рўпарасига келганимда олдимда бир нарса қорайиб кўринди. Нималигини олидан кўриб бўлмасди. Яқинлашдим.

— Анна-Мария?! — деб юбордим шу топ ҳаяжон ичида. Қора нарса менга ўтирилди. Унинг кўзлари коплоннинг кўзларидек ёнарди.

— Ҳа? — деди у секин.

— Нега кетиб қолдингиз? Хавотир олдик.

— Лили тинчлантормади? Унинг овозида киноя сезилди.

— Ташвишланманлар, деди. Лекин ҳар холда...

— Кўнглим яккаликни тилади.

— Ярим кечада бир ўзингиз чўчимайсизми? Тагин, тун коронги. Анна-Мария истехзо билан кулди.

— Баъзан шундай тун кундуздан яхши кўринади одамга.

— Йўг-э...

У гапимни тугаттирмади

— Менга ачинапсизми? Ё танбех бермоқчимисиз?

— Нега танбех бўлсин?

— Бўлмаса ўтиринг.

У ёнидаги шиппақларини четрок суриб, жой кўрсатди. Ўтирдим.

— Ҳа, — деди у, — бугун тун коронги. Денгизда ҳеч нарса кўринмайди. Осмонда ҳам. Тун канчалик коронги бўлса, кунни шунчалик равшан ҳис килгинг келади. Афсуски, кўпинча бундай эмас.

— Анна-Мария.

— Ҳа.

— Сизни нимадир кийнапти?

— Йўқ, нима кийнаши мумкин? Ёш бўлсам, чиройли бўлсам, кулги юзимдан аримаса, нима кийнаши мумкин?

У бирдан кулиб юборди. Лекин унинг бу кулгиси қандайдир совуқ, ясама эди. Чўчиб кетдим. Буни пайқади шекилли, жиддий оҳангда деди:

— Юринг, яхшиси қоямизга бориб келамиз.

— Қоямизга? — ҳайрон бўлиб сўрадим мен.

— Ҳа. Сув париси чикқан қояга. Юринг! У бу гал, балки, сизга бўса ҳадя қилар.

У жавобимни кутмасдан ечина бошлади. Уялиб, кўзимни четга олдим.

— Юринг!

Сув шалоқлади. Бошимни кўтарганимда у анча олисда сузиб кетаётган эди. Дарҳол

ечиндим-да, мен ҳам ўзимни сувга отдим. Унга етди олганда вужудимни севинч копланган, кутилмаган яқинликдан бошим осмонга етган эди.

Кўп ўтмай, қоя устига чикдик. Анна-Мариянинг тўзгиган сочлари елкалари, кўкракларига тушиб турар, чиндан ҳам сув парисига ўхшар эди.

— Менга бу ер жуда ёқиб колди, — у энтикиб нафас оларди.

— Бугундан бошлаб менга ҳам, — дедим тонгги учрашувимизни эслаб.

У жилмайди, гуруч тишлари бирин-кетин кўрина бошлаган юлдузлар шуъласида ялтираб кетди. Кейин сеҳрли оҳангда деди:

— Ҳар куни шу маҳал келинг. Сув париси сизни кутади.

— Агар ҳадясини берса... келаман.

Анна-Мария яна жилмайди. Кейин нам лабларини оҳиста юзимга тегизди. Вужудимни ширин титрок коплади, эҳтиётлик билан сочи аралаш елкаларидан кучоклаб, ўзимга тортдим. У индамади, муздек каттик кўкраклари кўкрагимга ёпишди, юзимни юзига қўйдим, кейин лабларидан узоқ ўпдим. Иссиқ нафаси юзимга, кўзларимга урилди. Унинг юраги дукиллаб урар, ҳўл кўллари пешонамни, сочларимни силарди. Бирдан у бошини кўтариб, мендан ўзини тортди.

— Сиз чиройликсиз, Анна-Мария, — дедим бошқа нима дейишимни билмай.

— Ҳамма шундай дейди.

— Ўзингиз ҳам буни биласиз... Боя...

— Боя жаҳл устида шундай дедим. Эътибор килманг.

— Менинг ҳам ўз фикрим бор. Шуни айтдим, холос.

— Раҳмат, — Анна-Мария ўйланиб колди. — Лекин... бахт чиройда эмас, — деди у бир оздан сўнг. — Бахт нималигини одам ҳеч маҳал билмайди. Қаранг! Пароход!

Анна-Мария сакраб ўрнидан турди. Кўлларини чўзиб, олисни кўрсатди. Мен у кўрсатган томонга эмас, унинг ўзига тикилардим. Шу топда у қоя устига қора мрамардан йўнилган ажойиб ҳайкалга ўхшарди. Куни кеча шундай гўзал қизни кўришни, у билан мана шундай роҳат кучогида бўлишни хаёлимга келтирган эдим. Наҳотки, муҳаббат шундай биринчи учрашишда, шундай тасодифан юз берса? «Севиб колдимми уни?» — хаёлимдан ўтди. Лекин «ҳа», деёлмадим. Ҳаммаси шунчалик тез юз берган эдики, ўйлашга фурсат етмаган эди.

— Кўряпсизми? — хаёлимни бўлди Анна-Мария. Турдим.

— Хув ана!

Олисида милтиллаб қандайдир чироклар сузиб борарди.

— Мен саёҳатни яхши кўраман.

— Мен ҳам, — дедим уни тирсагидан ушлаб.

— Эртага Балчикка бормоқчимиз. Сиз бормайсизми? У илтижо билан менга каради.

— Бораман, — дедим. — Албатта бораман! Анна-Мария денгизга шунгиди. Мен кирғокқа чиққанимда кийиниб бўлган, энгашиб сочларини сикарди. Кўп ўтмай кўчага кўтарилдик.

— Мени кузатманг, — деди у.

— Нега?

— Ёмон кўраман. Эрталаб Йордан ҳам келадими чўмилгани?

— Билмадим.

— Тунда фақат иккимиз, хўпми?

Мен «хўп», деб бошимни кимирлатдим. У чопиб кўчанинг нариги бетига ўтди-да, дарахтлар ичида гойиб бўлди. Анчагача у кетган томонга қараб колдим. «Нима бўляпти ўзи? Бу, енгилтакликми ё жиддий?» Қанча ўйламай, саволларим жавобсиз колди. Анна-Мария мураккаб қиз эди. Унга ҳали тушунмас эдим.

Эртасига эрталаб анчагача у келмади. Йордан билан икки марта кояга бориб келдик, нам кумда ётдик. Соҳилнинг у ер-бу ерида одамлар пайдо бўла бошлади. Мен ҳаммага тикилардим. Ҳатто, оқариб киргочка яқинлашаётган тўлкинларга ҳам, гўё у сувдан чикиб келаётгандек умид билан қарардим.

— Кайфинг йўқроқ кўринади? — сўради Йордан.

— Унчаликмас, — дедим ундан кўзимни олиб қочиб, — Бай Ефтимнинг ҳикояси хаёлимдан кўтарилмаяпти.

— Ҳа, Бай Ефтим... — деди Йордан. — Кўпни кўрган у. Лекин кеча аёлларнинг олдида шуни гапирмаса бўларди. Лада энди паламутни огзига олмайдиган бўлди. Анави сув паримиз топилганмикин?

Нима дейишимни билмай қолдим. «Айтайми? — ўйладим мен. — Йўқ, яхшиси кейин. Алоқаларимиз нимага олиб келади, ҳали билмасам. Кейин айтаман». Шундай қарорга келдим-да, жавоб бермадим.

— Унга чолнинг ҳикояси ёкмади, назаримда, — гапида давом этди Йордан. — Ҳа, ёкмади. Бўлмаса, нега кетади? Иннайкейин, мен сенга айтсам, ҳаддан ташқари димоғдор, эрка. Шериклари атрофида гирдиқапалак бўлишларини кўрдингми?

— Меҳмонда, — эътироз билдирдим мен.

— Сен ҳам меҳмонсан. Туппа-тузук юрибсан-ку!

Мен индамадим. «Нега келмаяпти?» Бу савол бош оғритадиган даражада мени қийнади. Бирдан унинг кечаги таклифи эсимга тушиб қолди. Балки ўша ёкка кетгандир?

— Йордан!

— Лаббай?

— Балчикка олиб бормокчи эдинг. Бормаймизми бугун?

— Бўпти.

— Узоқми Балчик?

— Ўттиз километр келади.

— Нонуштадан кейин борайлик, бўлмаса?

— Бўпти. Қани, юр, яна битта чўмилайлик, — Йордан урнидан турди.

— Мен бўлдим.

Йордан денгизга шўнгиди. «Ҳа, у албатта Балчикда, — ўйладим мен. — Бўлмаса келарди».

Офтоб кўзимни олди. Қиргочқа ўгирилдим. Соҳилнинг пастак тош девори ёнидаги сарв дарахти тагида тиззаларини кучоқлаб бир қиз ўтирарди. Анна-Мария! У мени кўрмасди. Ё ўзини кўрмаганликка соларди. Олдига бордим.

— Салом!

У секин бошини кўтариб, кўзларини менга тикди. Унинг ранги сўлгин, ковоклари шишган эди.

— Кеч келдингиз?

— Ҳа, — деди у. Овози ҳар галгидек эмас, бўғик эди. — Ёмон ухладим. Тун бўйи ўйлаб чиқдим.

— Нимани?

— Ҳар нарсани. Бошим говлаб кетди. Ёшлигимдан шунақаман. Кўп ўйлайман. Кўп хаёл сураман. Азиз бирдан у исмимни айтиб мурожаат қилди. — Бахт нима?

— Бахт? -Ҳа.

— Бахт... Нима десам экан? — дедим мен ўйланиб. — Агар... агар одам ўз ҳаётидан рози бўлса, хурсанд бўлса, менимча шу бахт.

— Сиз ўз ҳаётингиздан хурсандмисиз?

— Ҳозирча шикоятим йўқ. Кейин нима бўлади, билмайман. Ҳар ҳолда, ёмон бўлмаса керак. Орзуларим кўп.

— Мен эса ўз хаётимдан хурсанд эмасман. Сиз айтгандек, рози ҳам эмасман.
— Нега? — хайрон бўлдим мен.
— Ким билади, назаримда, мен худди капалакка ўхшайман. Умри киска, кичкина капалак...
У гулдан бу гулга кўнаман. Аммо биттасида ҳам кўним тополмайман. Тикан киргандек, сакраб бошқасига ўтаман...

— Кўп ўйлаганингиздан. Қаранг, бу ер қандай гўзал, — дедим уни овутомқчи бўлиб. —
Ўйнанг, кулинг, ёшсиз ҳали, ўйлашнинг вақти келади.

Анна-Мария гамгин жилмайди.

— Сиз худди ойимга ўхшаб гапирасиз. У ҳам доим шундай дейди. Кейин йиглаб кўшиб кўяди: «Сен менинг бахтимсан, сен хурсанд бўлсанг, мен хурсанд бўламан, тинч бўламан». Унинг бахтли эмаслигини аллақачон билганман, мен унинг ташвишиман, мени билганларнинг ҳаммасига ташвишман... Мана, кеча ҳам қанча ташвиш орттирдим.

— Ундай деманг. Сиз билан танишганимдан жуда хурсандман.

— Ростданми? — унинг кўзлари пирпираб кетди.

— Рост. Йордан келди.

— Ҳа, қочок киз! Кеча бизни роса ташвишга кўйдингиз-да, — деди у ҳазил аралаш.

Анна-Мария «ана кўрдингизми», дегандек менга қаради.

— Нега чўмилмаяпсизлар? Бугун сув жуда яхши.

— Ҳозир, — деди Анна-Мария. — Ўртогингиз Тошкентга таклиф қиляптилар.

— О, Тошкент... — Йордан бошини кимирлатиб кўйди. — Гўзал шаҳар. Кўп бўлганман Тошкентда. Бориш керак. Ҳозир эса менинг бошқа таклифим бор. Биз бугун Балчикка бормоқчимиз. Марҳамат, агар истасангиз, бирга борамиз.

Анна-Мария менга маънодор кўз кирини ташлаб кўйди.

— Қайдам, — деди у, кейин елкаларини қисиб: — Мирчога айтаман.

— Сизни Руминия кироличасининг тахтида суратга оламан, — деди Йордан. —
Айтишларича, у жуда гўзал бўлган эмиш. Аммо тирик бўлганда, ҳеч шубҳасиз, у сизга тан берган бўларди.

— О, жудаям ошириб юбордингиз-ку! — Кулди Анна-Мария.

— Мен хато қилмайман, кўзим пишиб кетган. Хўп, узр. — Йордан ўрта аср рицарларидек эгилиб хайрлашди. — Бизни киролича ва шахзода кутиб колдилар. Кўришгунча, хайр!

— Чўмиламизми? — сўрадим Йордан кетгач.

— Ҳа, — Анна-Мария ўрнидан турди. — Сув — даво. Кетдик.

У яна аввалгидек қувнок ва шўх бўлиб колганди. Бетўхтов кулар, юз-кўзимга сув сепиб, атрофимда баликдай айланарди.

Анча чўмилдик. Мен қояга таклиф қилдим.

— Йўк, тунда, — деди у.

Қиргоққа чикқанимизда нонушта пайти бўлган эди. Бир соатлардан сўнг учрашишга ваъда бериб, у кетди. Мен ҳам ўз хонамга кўтарилиб, кийиндим-да, ресторанга тушдим. Лада, Йордан, Матей аллақачон овқатланиб ўтиришарди. Официант менинг ҳам овқатимни олиб келди. Шоша-пиша ея бошладим.

— Иштаҳанг тузук, — деди Йордан. — Бу — эрталаб чўмилишнинг фойдаси.

— Ҳар куни чўмилиш керак, — деди Лада. — Матей бўлмаганда мен ҳам шундай қилардим.

— Икки киши бўлиб чўмилса, янада яхши бўлади, — деди Йордан ва ҳар доимгидек кўлини кўзларига тутиб, пик-пик кулиб юборди.

Унинг нимага шама қилаётганини билиб, қизариб кетдим. Лада тушунмади.

— Сен ҳам чўмиляпсан-ку, деди соддалик билан у эрига.

Балчик — Қора денгиз бўйидаги кичкина қадимий шаҳар. Унинг бир томони денгизга, бир томони эса баланд тепаликларга туташиб кетган. Ҳар қадамнингизда узок ўтмиш хиди анкиб туради. Ўрта асрнинг готик усулидаги черковлари ҳамон ишлаб турибди. Энди уларнинг беҳисоб кўнгироклари ҳар соат ҳамма ноталарда жаранглаб, вақтдан дарак беради. Назаримда, бу шаҳарчада иморатлардан кўра кўчалар кўп. Қингир-қийшиқ, паст-баланд тош кўчалар... Шунинг учун бўлса керак, одам сийрақлигига карамай, шаҳар сершовкин шўх кўринади. Юзлаб оёқ товушларига, оқ халат кийган, саватчаларда иссик тешиқ кулча сотадиган болаларнинг «Моле бонбони! Моле геврици!» — деган овозлари кўшилиб, ажойиб оҳанг касб этади, кайфиятингизни кўтаради. Тешиқ кулчаларни эса бу ерда яхши пиширишади седана сепишади, кип-қизил, юмшоқ, огзингизга солсангиз, эриб кетади.

Лекин Балчик фақат булар билан саёҳатчиларни ўзига тортмайди. Шаҳарнинг жанубида, шундай денгиз бўйида ажойиб сарой бор. Улкан санъат ва табиат ёдгорлиги бўлган бу сарой ўтмишда қандайдир Руминия кироличасининг ёзлик қароргоҳи бўлган. Саёҳатчиларнинг кўпи шу саройни кўргани келишади.

Биз Балчикка етиб келганимизда куёш энди сарв бўйи кўтарилган эди. Чет эллик эканимизни сезишиб, дарҳол атрофимизни болалар ўраб олишди. Йордан ҳаммага тешиқ кулча, мен эса аёлларга садаф маржон олиб бердим. Бир маҳал Анна-Мария қаёққадир чошиб кетди. Кетидан бордим.

Бир кампир катта-кичик чиганокларни ёзиб ўтирарди. Анна-Мария энг каттасини олиб, кулогига тутди.

— Денгиз, худди денгизнинг ўзи! — деди у завкланиб. — Ана, тўлқинлар киргокка уриляпти! Эшитинг!

У чиганокни менга узатди. Кулогимга тутдим. Ҳақиқатан ҳам чиганокдан денгиз шовқини келарди.

— Олинг, — дедим унга қайтариб. — Балчикдан хотира.

— Йўг-э, киммат бўлса керак? — деди у. Аммо севиниб кетаётгани кўзларидан билиниб турарди.

— Совганинг нархини суриштирмайдилар.

— Раҳмат. — Анна-Мария машиналаримиз томон тез-тез юриб кетди. — Лили, кара, менда нима бор!

Мен кампир билан ҳисоблашиб, уларнинг олдига келганимда, Анна-Мария чиганокни ҳаммининг кулоғига бир-бир тутиб чиқаётган эди.

— Ҳеч эсдан чиқмайдиган эсдалиқ бўлди бу, — деди у, менга миннатдорлик билан тикилиб. — Катталигини қаранг...

Мен кулдим. Арзимаган совгамни олганидан ва ундан завкланаётганидан мен ҳам хурсанд эдим.

Бир соатча шаҳар айландик. Уймакор дарвозаларни, деворлари нураган калъаларни томоша қилдик. Хароба қасрларга кўтарилдик. Черковларни, турклар ҳукмдорлиги давридан қолган мачит ва унга туташ ўт босган кабристонни кўрдик. Кейин машиналаримизга ўтириб, Руминия кироличасининг саройига бордик. Дарвозадан киришимиздаёқ хайратга тушдик. Кенг йўлка, икки томони юз яшар арғувонлар, чинорлар... Уларнинг соясидан йўлкага тангадек шуъла тушмайди. Димокка гупиллаб атиргулларнинг ёқимли хиди урилади. Юз кадамча юрганимиздан сўнг тахта кўприқ келди. Унинг таги жар, аллакаердан шаршаранинг овози эшитиларди. Жарликда жимирлаб оқаётган қумушдек тиниқ сув кўприқнинг ўнг томонидаги тепалиқ тагида йўқ бўлиб кетарди. Олдимизда икки куббалиқ қизил том кўринди. У шундай денгиз бўйида эди.

— Қаср шу, — деди Йордан. — Денгизга чиққан.

Биз айлаима зиадаи пастга тушдик. Қаср унча катта эмас эди. Лекин дид билан қурилган. Икки табақали ўймакор эшиқдан ичкарига кирдик. Катта даҳлиз, ундан тўрт томонга эшик кетган, тўрда зал. Унинг ўртасида ўша даврдан қолган жимжимадор қумуш қандил осиглик турарди. Залга бир хона туташ эди. Унга кетма-кет қурилган иккита эшиқдан кирилар экан. Қироличанинг ётоқхонаси экан бу хона. Хонанинг ўртасида баланд, кенг тахта қаравот турарди.

Тўрттала томонда шифтга туташиб кетган тош ойна, бир бурчакда атир-упа столи, бир бурчакда эса қаравот рангида шкаф. У ҳам ойналик.

— Шу ерда у балиқчиларни қабул қилган, — деди Лада.

— Балиқчиларни? — хайрон бўлдим мен.

Лада бошини қимирлатиб, негадир қизариб кетди.

— Бу — афсона, — деди Йордан.

— Афсона эмас, рост, — эътироз билдирди Лада.

— Қанақа афсона? — гапга аралашди Анна-Мария.

— Айтиб бер, энди, — деди Йордан хотинига.

— Тепага чиқайлик.

Биз қасрнинг биринчи қаватини яна бир оз айланиб, тепага кўтарила бошлаган эдик, деворга ёпиштирилган кўк чиннига кўзим тушиб қолди. Унга араб ҳарфларида нималардир ёзилган эди. Ўқий олмадим.

— Бу нима? — сўрадим Йордандан.

— Биронта шарқ шахзодасини қабул қилган бўлса керакда қиролича, — деди Йордан ва қулиб кўйди.

Лада ҳам қулиди.

— Ҳар ҳолда, уни ўлдирмагандир?

— Ким билади, — деди елкаларини қисиб Йордан. — Балки, ўлдиргани учун ёдгорлик қолдиргандир?

Эр-хотин яна қулишди. Уларга Драгомир билан Лили ҳам кўшилди.

— Нимага қуляпсизлар? — Сўради Анна-Мария.

— Мен ҳам ҳеч нарса тушунмаяпман, — дедим мен.

— Ҳозир, — деди Йордан. — Ҳозир ҳаммасини Лада айтиб беради. У эртак айтишга уста.

Биз денгизга қараган узун айвонга чиқдик. Айвоннинг ўртасида оқ мрамардан йўнилган баланд тахт турарди.

— Қиролича шу ерда ўтирарди, — деди Лада.

— Наҳотки? — Анна-Мария югуриб бориб, тахтга ўтирди.

— О, бу ердан денгиз жуда чиройли кўринаркан. Ҳаммамиз беихтиёр денгизга қарадик. Кўм-кўк денгиз фируза деворлар билан ўралган улкан ҳовузга ўхшарди. Мен панжарага суяниб, пастга қарайдим. Кўзим тиниб кетди. Айвон денгиздан анча баланд бўлиб, сув устида лапанглаб турарди.

— Ҳа, қиролича аҳмоқ эмас экан, — деди Драгомир истехзо билан. — Лада, афсонангни айтиб бер энди.

— Айтишларича, қиролича жуда эҳтиросли аёл бўлган экан, — деб Лада ҳикоясини бошлади. — Ҳар ёз шу ерга келар экан-да, кун бўйи боғни айланар экан, окшом тушиши билан шу айвонга чиқиб, тахтига ўтирар экан. Худди шу пайтда овдан қайтаётган балиқчилар ўз қайиқларида унинг қасри олдидан ўтишар экан. Қиролича улардан энг ёшини, энг чиройлисини танлаб чақиртирар экан. Тун бўйи у билан кайф-сафо суриб, тонгда ўлдирар экан. Шу аҳвол ҳар куни, ҳар йили такрор бўлар экан. Бир куни денгизга шундай термилиб ўтирган экан, ажойиб бир балиқчи ўтибди. Ёш эмиш, келишган, бақувват эмиш. Қиролича уни ажойиб таомлар, ичимликлар билан бояги сиз кўрган залда меҳмон қилибди. Қироличанинг бундай меҳрибончилигини тушунмаган йигит овқатланиб бўлиб, кетмоқчи бўлибди. Қиролича қулиб

юборибди. «Сен менга ёқиб колдинг, йигит, — дебди у. — Бугун мен билан бўласан». Бечора йигит бўшашганича жойидан кимирлолмай қолибди. Нима қилсин? Қироличага гап қайтариб бўладими? Қолибди. Одатдагидек, тун бўйи кайф-сафо бўлибди. Кайфи ошган йигит уйини ҳам, ёш хотинини ҳам унутибди. Аммо у қироличага ёқиб қолибди. Шунинг учун тонгда уни ўлдирмабди. Кечқуруи келиш шарти билан кўйиб юборибди. Кун ўтибди, окшом тушибди. Денгизда бирин-кетин қайиқлар кўринибди. Аммо йигит кўринмабди. Бир кун кутибди қиролича, икки кун кутибди. Учинчи куни чидолмай, бутун шаҳарга одам чоптириб, йигитни кидиртирибди. Аммо ҳеч қаердан ў топилмабди. Бир куни қиролича денгизга термилиб ўтирган экан, бир нарса оқиб бораётгандек кўринибди, дарров хизматкорларини чакиртириб, тутиб келишни буюрибди, келтиришибди. Қиролича қараса, ўша йигит экан. Бечора шармандалиқдан уялиб, ўзини денгизга ташлабди. Севгиси барбод бўлганини сезган қиролича ҳам шунда ўзини сувга отибди.

— Қайгули афсона, — деди Анна-Мария ўйланиб. Мен унга қарадим. У узун оёқларини чалиштириб, хаёлчан, ярим юмуқ кўзларини денгизга тикканича кўлидаги йирик ёқут кўз узугини оҳиста ўйнаб ўтирарди. Шу топда ўша бахтсиз муҳаббат ошиғи — қиролича тирилиб келиб, ўз тахтида ўтиргандек бўлиб кетди менга. Ундан кўз узолмай колдим. У гўзал, багоят гўзал эди. Фотоаппарат «ширк» этди.

— Суратингиз тайёр, менинг қироличам! — деди Йордан шўх овоз билан.

Анна-Мария эътибор бермади. У ўз хаёллари билан банд эди. Боши сал орқага ташланган, ингичка, ёқут ранг лента билан тангилган сочлари тахт суянчиги устида ёйилиб ётарди.

— Қайгули афсона, — қайтарди у. — Лекин бир кун бўлса ҳам мен шу қиролича ўрнида бўлишни истардим.

— О, — деди Йордан киноя билан. — Севиш ва ўлдириш учунми?

— Йўқ, фақат севиш учун. Бундан катта бахт борми? Ҳеч ким жавоб бермади. Сўзсиз ҳам унинг ҳақлигини ҳамма ичида тасдиқлаган эди.

— Дада, сув! — деди Матей.

Бу гап ҳаммамизни паришонликдан чиқарди.

— Дарвоқе, корин ҳам очди, — деди Драгомир.

— Ҳозир кетамиз. Биттадан суратларингизни олай. Йордан аёлларни бирма-бир тахтга ўтказиб, суратга олди.

Кейин ҳаммамиз ёнма-ён туриб тушдик.

Златни Пясцига қайтганимизда кун пешиндан оккан эди. Кўчаларда одамлар деярли кўринмасди, ресторанлар бўм-бўш. Куз қуёши худди Тошкентдагидек серёгду ва иссик эди. Анна-Мария негадир хоргин ва маъюс кўринарди. У йўл-йўлакай бир огиз ҳам гапирмади. Йорданнинг баъзи ҳазил-хузул гапларига енгил жилмайиш билан жавоб берган бўлса ҳам кўзлари ўйчан ва жиддий эди.

Шаҳарнинг марказидаги «Астория» ресторанида овкатландик. Овкат маҳали ҳам у чурк этмади, тузукрок овкатланмади. Эринибгина кофе ичар экан, кўзларини ресторан рўпарасидаги пристандан узмасди. Пристанъ тинч, кўприк устида иккита калта шим кийган семиз, юзлари тандирдан янги узилган нондек қип-қизил, ўрта ёшли киши (немис бўлса керак) бесўнакай латта шляпа кийган бир кампир билан гаплашиб туришарди. Кўприк ёнидаги кум соҳилда қизил тасма билан эгар тортилган ок туя узун бўйинини чўзиб, сўлақларини оқизганича эринчоклик билан кавш қайтарарди.

Ташқарига чикдик.

— Ана, туя, туя! — деди Матей онасига ёпишиб. — Битта минай.

— Йорданчо! — деди Лада. — Тинч кўймайди энди. Минсин.

Ҳаммамиз туянинг олдида бордик. Қари фотограф дарров туянинг устига нарвон кўйди.

— Моле, — деди у огзи қулогига етиб жилмаяр экан. Туя бепарволик билан кавшанар,

жойидан кимирламасди.

Матей эса ўзида йўк шод эди. Уни пастга туширганда:

— Мен ҳам! — деб қолди Анна-Мария кўзлари чакнаб.

— Момент! — фотограф ёнида турган чамадондан ок чойшаб олиб, Анна-Мариянинг устига ташлади, кейин ок рўмол билан бошини тангиди, факатгина кўзлари очик қолди. Туя устига чиққанда у худди жазирама сахрода кетаётган араб аёлига ўхшарди. Фотограф кўлига узун таёк ҳам тутказди. Анна-Мариянинг чехрасида бояги маъюсликдан асар ҳам қолмади. Ёш боладек оёқлари билан туяни никтаб, ўз тилида нималардир деб қуларди. Фотограф уни немис деб ўйлади шекилли, апаратини тўғрилаб кўлини кўтарди.

— Ахтунг! Ахтунг!

Анна-Мария унга ялт этиб қаради. Унинг қошлари чимирилган, кўзлари газаб билан ёнарди. Аммо, фотограф ўз иши билан банд, ундаги ўзгаришни пайкамади. Мен ҳайрон бўлдим. «Нега жаҳли чиқди?» — ўйладим ўзимча, лекин ҳеч нарса тушунмадим. Анна-Мария яна бирпасда ўзгарди, жилмайиб Лилига русча мурожаат қилди.

— Унга айт, туя бошини кўтарсин.

Лили болгарчалаб фотографга унинг илтимосини тушунтирди.

— О, сега! Сега!

Фотограф ҳозиржавоблик билан туянинг олдига бориб, ерда ётган тизгинини олди-да, Анна-Марияга узатди. Туя эринибгина бошини кўтарди. Кейин яна эгилди. Анна-Мария кўлидаги таёк билан унинг бўйнига урди. Туя бошини кўтармади. Анна-Мария яна урди. Туя парво қилмади. Анна-Мариянинг кўзлари чакнаб кетди. Чап кўли билан тизгинни тортар экан, ўнг кўлидаги таёк билан туяни юз-кўзи аралаш савалай бошлади. Аввал индамай турган туя бошини олиб қочиб, бирдан айлана бошлади. Анна-Мария тўхтамади. Савалайверди. Туя қалтақдан кўзларини яшириб, кўз атрофида гир-гир айланарди. Бирдан у бўқирди, оёқларини бесўнақай кўтариб, сакрай бошлади.

— Моле ви! Другарка! Моле ви! — қичқирди жон ҳолатда фотограф.

Биз кўрқиб кетдик. Аммо нима қилишимизни билмас эдик. Лили нимадир деб қичқирди. Драгомир ҳам бир нималар деди. Анна-Мария эса ҳеч кимга парво қилмай туяни савалар, ўз тилида нималардир деб қичқирарди. Бир маҳал эпчиллик билан туя устидан сакраб тушди. Шундай эпчиллик билан бошидаги рўмолини, чойшабни ечди-да, кум устига улоқтириб, югурганича меҳмонхона томон кетди. У йигларди.

— Нима бўлди унга? — деди ҳайрон бўлиб Йордан. Драгомир билан Лили бир-бирларига қарашди, аммо ҳеч нарса дейишмади. Мен ҳам нима дейишимни, бу даҳшатли воқеани қандай тушунишни билмасдим. Фотограф ҳансираб нафас олаётган туянинг бошини силар экан, ялингансимон дерди:

— Менда айб йўк, туя жуда ювош эди, менда айб йўк. Билмадим, нима бўлди?

— Мадам жуда қизиққон экан, — деди пристандаги немислардан бири, — гут, гут!

Биз қайфимиз бузилиб, меҳмонхонага жўнадик.

8

Алламаҳалгача ўзимга келолмай ётдим. Бу қандай киз ўзи? Нега бунчалик тез ўзгариб туради? Бечора туяни нима учун бунчалик газаб билан савалади? Шу саволлар билан унга бўлган муносабатимни аниқлаб олишим керак эди. Лекин муносабатим қандай? Мен ҳеч нарсани билмасдим, хаёлларим мени қаёққа олиб кетмасин, боши берк кўчага бориб такалардим.

Ўша куни тунда соҳилга тушдим. Негадир, уни келмайди деб ўйлаган эдим. Йўк, келибди. Қоя қаршисида худди аввалгидек — тиззаларини қучоқлаб ўтирарди. Аммо бу гал кийимда эди.

Ўша қора шим. Баданига ёпишиб турган оқ кофта. Тиник осмонда оҳиста сузиб бораётган ой унинг сўлгин юзини ёритиб турарди.

— Қаранг, бугун денгиз жуда тинч, — деди у мени олдида кўриб.

Ёнига ўтирдим.

— Тинч, ҳам салобатли... — У менга ўгирилмади. — Лекин нега одамлар шундай тинч бўлолмайди?

— Ким билади, — дедим мен. — Ҳар ҳолда, одам ўзини жиловлагани маъкул.

У индамади. Иккаламиз анча вақтгача жим ўтирдик. Мен ундан кўп нарсани сўрамоқчи бўлиб, бир неча марта огиз жуфтладим. Лекин нимадан бошлашни билолмай турдим. Кейин бу фикрдан кайтдим. Агар унинг дарди бўлса, ўз саволларим билан ярасига туз сепган бўламан.

— Мени кечиринг, — деди у, ҳамон денгиздан кўз узмай. — Бугун ножўя қилиқлар қилдим. Ах, фақат бугун эмас! Ҳар куни шундай қилдим. Бугун эса фотографнинг менга немисча гапирганидан жаҳлим чикди. Бечора туяда ҳеч гуноҳ йўқ эди. Анна-Мария бошини эгиб, кўллари орасига олди, елкалари титраб кетди.

— ... Эсингиздами, мен ҳеч кимга бахт келтирмайман, фақат ташвиш келтираман, деган эдим. Тўғри шу. Ҳеч ким мендан хурсанд бўлмайди. Ҳатто, хайвонлар ҳам. Ҳа, хайвонлар ҳам!

— Қўйинг, йигламанг, — мен елкаларидан кучоклаб, уни овута бошладим. — Қироличаларга йиглаш уят.

Анна-Мария йиги аралаш кулган бўлди. Бошини кўтариб, муштлари билан кўзларини артди.

— Сиз яхши одамсиз. Сиз билан танишганимдан жуда хурсандман. Аммо сизга ҳам ташвиш орттирдим. Ишонинг, мен шу пайтгача мушукка ҳам озор берган эмасман.

— Ишонаман, — дедим мен. — Келинг, шу ҳақда гаплашмайлик. Яхшиси, юринг, бир чўмилиб чиқамиз. Сув тинчлантиради, асабларни жойига келтиради. Ўзингиз шундай дейсиз-ку!

— Йўқ, — Анна-Мария яна ўйланиб қолди. Бир маҳал у ўзининг йирик кўзларини менга тикди. — Азиз!.. Мени ўпинг!

Мен ҳайрон бўлиб ва шу билан бирга қувончли ҳаяжон билан уни бўйнидан кучокладим. У бошини қўлимга ташлаб, юмшоқ лабларини менга тутди. Унинг бутун бадани, юзлари ёнарди. Узок ўпдим, у қафасга тушган кушдек типирчилар, аммо лабларини лабимдан узмасди. Бирдан у суғурилиб, кучогимдан чикди, тўзгиган сочларини тўғрилар экан

— Раҳмат, — деди ва денгизга кўз тикди. Унинг кўзларида ёш ялтирарди.

— Анна-Мария...

— Анна-Мария...

— Ҳеч нарса деманг.

У ўрнидан туриб, кўлини узатди.

— Хайр.

— Анна-Мария!

— Хайр.

Бейхтиёр қўлимни узатдим. У маҳкам қисди, кейин енгил бурилиб, шаҳар томон оҳиста юриб кетди.

Мен анграйганимча унинг ортидан қараб қолдим. Нима бўляпти ўзи? Бу бахтми, кулфатми, нима? Мен ҳеч нарсага тушунмай қолган эдим. Лекин бир нарса аниқ эди. Мен севиб қолган эдим. Баҳор ҳавосидек соф, денгиздек нотинч сеҳргар кизни севиб қолган эдим. Севгим қандай натижаларга олиб келишидан қатъий назар, ўз ҳаётимни ўша пайтда усиз тасаввур қилолмасдим.

Эртасига азонда уйғониб, пастга тушдим. Йорданни уйготдим.

— Тонгги чўмилиш ёкиб колди шекилли? — деди у кулиб.

Соҳилга тушдик. Мен ўзимда йўк шод эдим. Қояга етиб бориб, тош устига ўтирдик. Кўзим киргокда, аммо у бўш, ҳеч ким кўринмасди. «Наҳотки келмаса?» — ўйладим хавотирланиб. Аммо бу хавотирланиш ўзимга ўринсиз кўринди. У келиши керак, албатта келиши керак эди. Бироқ у келмади. Тунда ҳам келмади. Тонггача мижжа қокмай чикдим. Тонг отиши билан эса шошиб соҳилга тушдим. Ҳеч ким йўк. Нима килишимни билмай колдим. Нимадир ичимда узилиб кетгандек бўлди. Йордан келди.

— Ҳа, кайфинг йўк кўринади?

— Сал бошим оғрияпти.

У чўмила бошлади. Нонуштагача ўтирдим шу ерда. Нонуштадан сўнг Йордан Варнага бориб келишни таклиф қилди. Лада ҳалигача Анна-Мариянинг оёғидаги туфлидан ололмаган, кимдир шу кунга ваъда берган эди. Бош оғригини баҳона қилиб колдим. Улар кетиши билан «Нептун» меҳмонхонасига югурдим. Бориб Драгомир Шоповни сўрадим.

— Икки кун бўлди кетганига, — деди администратор аёл.

— Қизлар-чи? — шошиб сўрадим.

— Қанақа қизлар?

— Анна-Мария, Лили?

— Улар ҳам кетишди. Ҳаммаси бирга кетишди.

— Бутунлайми?

— Билмадим, ҳар ҳолда, бизнинг меҳмонхонадан кетишди.

Бўшашганимча ташқарига чикдим. Кечгача шаҳарни айландим, аммо ҳеч қаерда уни учратмадим. «Нега кетди? — ўйладим ўзимча. — Нега хайрлашмади? Наҳотки, мен ҳам унга бир эрмак бўлган бўлсам?» Бу даҳшатли фикр миямга келди-ю, жаҳлим чиқа бошлади. «Енгилтак, багри тош қиз!» — койидим ўзимча ва унинг гайри-табiiй қилиқларини бирма-бир эслай бошладим. Аммо унинг ёмон томонларини қанча бўрттириб эслайман, у мен учун азиз бўлиб қолганига, ҳамма қилиқлари, гаплари ширин, ёқимли эканига ишондим. Бу ишонч кун сайин кучаяр ва уни унутиш жуда оғир бўлишига икром қиларди.

Йордан билан Лада мендаги ўзгаришнинг сабаби бош оғриги эмаслигини сезишарди, албатта. Аммо менга билдиришмасди. Фақат бир марта Йордан:

— Бу, бизнинг оғайнилар йўк бўлиб қолишдику-а? — деди гап орасида.

— Кетишгандир-да, — жавоб қилди Лада жўрттанга бепарво оҳангда. — Кетишгани ҳам маъкул. Тинч юрайлик.

Индамадим. Шу-шу улар ҳақида бошқа гап бўлмади.

10

Орадан бир ҳафта ўтди. Бу ҳафта мен учун йилдек туюлиб кетди. Ҳеч нарса татимас, ҳеч нарса кизиктирмас, тезроқ уйга кетишни истаб қолган эдим. Бу ҳақда Йорданга ҳам айтдим.

— Дўстим, бу дунёда ҳеч нарса боқий эмас, — деди у. — Кетарсан ҳам, уйингда бўларсан ҳам. Аммо шу ерда ўтказган кунларинг умрбод хотирангдан кўтарилмайди. Ҳар ҳолда, бегона юрт. Шошма. Яна бир ҳафта турайлик. Нептун байрамини кўрайлик.

Йўқ дея олмадим. Чунки, мен кетсам, уларнинг ҳам кетиши керак эди.

Уша куни тушдан сўнг Лада Матейни ухлатгани кетди. Йордан соҳилга тушди. У яна бир оз қораймоқчи эди. Мен тушмадим, ухлагим ҳам келмади. Қўлларимни орқамга тугиб, марказий хиёбонни айлана бошладим. Оёгим беихтиёр «Нептун» томон бошлади. Унинг йўлкасига энди етганимни биламан, орқамдан кимдир салом берди. Таниш овоз. Угирилдим. Лили! Сўрашдик.

— Мен сизнинг меҳмонхонангиздан келяпман, — деди у.

— Анна-Мария каерда? — шошиб сўрадим.

— Шу ерда. Сизга салом айтди.

— Мен уни кўришим керак.

— Кўрасиз. Аввал сизга айтадиган гапим бор.

Лили холирок жой кидира бошлади. Мехмонхона ёнидаги арғувон тагига ўтирдик.

— Гапиринг, кулогим сизда! — мен шошилардим.

— Анна-Мария ҳозир сиз билан учрашганимни билмайди. Гап шундаки... — Лили ўйланиб қолди. Афтидан, у нимадандир хижолатда эди.

— Гап шундаки, Анна-Мария сизни севиб қолган...

— Нега қочиб кетди бўлмаса? — хайрон бўлдим мен.

— Бунинг сабаблари кўп. Эътибор берган бўлсангиз керак? У жуда галати, — гапида давом этди Лили. — Мен ўзим ҳам илгарилари унга хайрон бўлардим. Лекин унинг ҳаёти билан танишгач, тушуна бошладим. Унинг отаси йўқ, тўғрироғи, отаси бор-ку, лекин йўқдек. У уруш фарзанди... Онасининг азоблари, ўзининг ғуссали ҳаётидан ўша одамга нафрати шу қадар кучлики, биров унинг тилида гапирса, жигибийрони чиқиб кетади. Бунинг аҳмоқлик эканини, ҳеч кимда айб йўқлигини билади, лекин баъзида ўзини тутолмайди. Туяга хуружи эсингиздами? Туяда ҳам, фотографада ҳам ҳеч гуноҳ йўқ эди...

Мен Лилининг гапларидан ҳеч нарса тушунмадим. У эса очик айтишдан ё чўчирди, ё уяларди.

— Биз ҳаммамиз уруш йиллари тугилганмиз.

— Биз бошқа гап, Азиз, — деди Лили. — Биринчи учрашувимиздаёқ сиз бизга ёкиб қолдингиз. Мулоҳазали, жиддий одам кўринасиз. Шунинг учун ҳам Анна-Мария кийналаётганини кўриб, гарчи, у руҳсат бермаса ҳам, сиз билан гаплашишга қарор қилдим. Мен уни уруш фарзанди дедим. Уруш йиллари онаси ёлғиз яшарди. Унинг эри коммунист бўлиб, қамокқа олинган, қандайдир концлагерга жўнатилган. Уйга эса бир немис офицери жойлашган. Онаси билан унинг алоқалари қандай бўлган — буни уларнинг ўзидан бошқа ҳеч ким билмайди. Лекин Венгрия озод қилинган йили Анна-Мария тугилган. Онасининг эри қайтиб келмади. Онаси ҳам ҳали ёш бўлишига қарамай, бошқа турмуш қурмади. Ҳаётини кизига бағишлади. Анна-Мария етти-саккиз ёшигача ҳеч нарсадан хабарсиз, эркин ўсди. Аммо ўқишга борадиган бўлганидан бошлаб, унда ўзгариш юз берди. Бунга унинг ўзи ёки онаси эмас, баъзи кўни-қўшнилар сабаб бўлишди. Анна-Мария жуда шўх, ҳозир ҳам ўзингиз кўрдингиз, шўхлиги кўзиб қолади. Болалигида ўғил болалар билан теппа-тенг ўйнайверар экан. Бир куни ўзи тенги бир болани нима учундир урибди. Бола йиглабди. Онаси келиб, Анна-Марияни уришибди. «Ҳа, фашистнинг уруги! Ўзингни кўрсатяпсанми!» — дебди у. Анна-Мария бу гапнинг маъносига аввал тушунмапти. Уйга келиб онасига айтиб берибди. Онаси уни овутибди, аммо ўзини тутолмай йиглабди. Анна-Мария ўз ҳаётида нимадир чатоклигини шунда англабди ва отасини сўрабди. Она ўз эрини айтибди, суратини кўрсатибди. «Даданг фашистлар қўлида ўлган, у яхши одам эди», — дебди.

Анна-Мария эртасига калтак еган боланинг уйига боради.

— Менинг дадам кимлигини биласизми? — дейди газаб билан у.

— Ким экан даданг? — киноя билан сўрайди бағри тош аёл.

— Дадам фашистлар қўлида ўлган!

— Шундай де? — аёл қолади. — Ойинг яхши эртақ тўқибди. Бориб сўра, юбкасининг тагида яшаган немис ким экан!

— Ойимни ҳақорат қилманг! — дейди Анна-Мария йиғи аралаш ва қўлидаги папкасини аёлга отади.

Шу куни у ўзининг кимлигини билади. Онасидан уялади, ўртоқларидан, ўзидан уялади. Онаси бечора уни қандай қилиб овутишни билмайди. Анна-Мария бошқа мактабда ўқий

бошлайди. Аста-секин у ўз ахволига кўникади. Аммо одамови бўлиб ўсади. Ҳаммадан кочади, кўп вақтини уйда ўтказди. Айни вақтда, унда мағрурлик, ўз тенгқурларини менсимаслик кайфиятлари пайдо бўлади. У яхши ўқийди, янги мактабда унга жуда яхши муносабатда бўлишди. Тўққизинчи синфда ўқиб юрган пайтлари, бир куни ўқишдан кайтса, эшиклари тагида баланд бўйли, басавлат бир одам турган экан.

— Сизга ким керак? — сўрабди Анна-Мария.

— Мен фрау Хорватии кўрмокчи эдим, — дебди бегона киши немис тилида.

— Ишдалар. Ҳозир келадилар. Мен кизлари бўламан. Уйга кириг.

— Қизлари? — бегона киши унга тикилиб қолибди.

— Ҳа. Анна-Мария. Юринг.

Анна-Мария уни уйга олиб кирибди. Кофе тайёрлагунча онаси келибди. Ў бегона кишини кўрибди-ю, турган жойида котиб қолибди.

— Эрих?!

— Ҳа, — бегона киши жилмайиб ўрнидан турибди.

— Нега келдинг? — дўқ қилибди Анна-Мариянинг онаси. — Анна-Мария! Чикиб тур!

Анна-Мария ҳеч нарсага тушунмай, кўшни хонага чиқади. Онаси унинг кетидан эшикни ёпади. Аммо уларнинг гапини у эшитади.

— Нега келдинг? — сўради яна онаси.

— Тинчлан, Элиза, — дейди бегона киши ялиниб. — Тинчлан. Сўнгги учрашувимизга ўн олти йил бўлди. Кўргани келдим. Биз, ахир, якин эдик...

— Буни энди аҳамияти йўқ. Ўшанда кол, таслим бўл, дедим. Кўнмадинг.

— Мен офицер эдим, Элиза.

— Нега келдинг?

— Кўргим келди. Анна... Анна-Мария катта киз бўлибди.

— Унга сенинг ҳақкинг йўқ. У менинг кизим.

— Биламан. Мен уни фақат кўрмокчи эдим. Элиза, унга совга олиб келганман. Шуни беришга рухсат эт.

Элиза хола зўрга рози бўлибди. Қизини чакирибди. Бегона киши унга анча тикилиб ўтирибди. Кейин кўрган бўлсангиз керак, Анна-Мариянинг қўлида катта ёкут кўзли узук бор, шуни берибди. Ҳамма гапни эшитган Анна-Мария йиглаганича уйдан чиқиб кетибди. Шу куни она-бола мижжа қоқишмабди. Орадан кўп вақт ўтмай, Анна-Мариянинг номига Кёльндан хат келибди. Отасидан экан. «Анна-Мария, — дейилган экан унда, — биламан, сен мени ёмон кўрасан. Мени деб кўп азоб чекдинг. Аммо мен ўз гуноҳимни ювиш учун ҳамма нарсага тайёрман. Сени олиб кетиш ниятида уйлариנגга борган эдим. Лекин гапимиз ковушмади. Онанг рози бўлмади. Сен энди каттасан. Ўзинг кел. Мен сенга бутун дунёни кўрсатаман. Париж, Рим, Лондон... Фақат, хўп десанг бўлди. Хатингни кутаман». Анна-Мария жавоб ёзмади. Онасига ҳам хатни кўрсатмади. Аммо тун бўйи алаҳлаб чикди. Шундан кейин уларнинг алоқаси узилди. Чунки, Анна-Мария бу пайтда катта киз, яхши-ёмоннинг фаркига борадиган бўлиб қолган эди. Унга ким керак? Бутун умрини унга бағишлаган онами, ё бегона бир одамми? Албатта — она! Аммо у ўзгариб қолди. Сал нарсадан жаҳли чиқади, ўзидан-ўзи йиглайди, кўп ўйлайди. Бунинг устига бир йигит уни ҳақорат қилиб, унда одамларга ишончсизлик тугдирди.

— Нима қилиб? — сўрадим мен. Лили хўрсинди:

— Анна-Мария чиройли киз. Унинг хушторлари жуда кўп бўлган. Ҳозир ҳам кўп. Лекин ўша пайтлари бир йигитга кўнгил қўйган. Алоқалари анча чуқурлашгач, Анна-Мария унга ўз ҳаётини айтиб берган. Шу кундан бошлаб, йигит унга кўриниш бермаган. Жуда эзилди. Унга қўшилиб, онаси ҳам эзилди. Бечора, ўзини кизи олдида гуноҳкор ҳисоблади-да. Тўрт йилдан бери мен Анна-Марияни биламан. Бир линияда ишлаймиз. Шу пайт ичида кўп йигитлар унга мухаббат қўйишди. Лекин у ўзини олиб қочди. Ҳеч қайсисига ишонмади. Сизга ҳам

кўринмокчи эмас. Ҳатто, Будапештга кетиб колмокчи эди. Бир амаллаб олиб қолдик. У ҳозир жиини одамга ўхшайди... Борасизми?

— Ҳа, — дедим. — Юринг.

— Биз Бай Ефтимнинг уйида турибмиз, — деди Лили севиниб ўрнидан кўзгалар экан.

11

Бай Ефтимнинг уйи Златни Пясцинининг энг четида экан. Пастак тахта панжара билан ўралган ҳовли. Тўрида икки каватли оқ уй. Ичкарига кирдик. Лили бурама зина тагига келиб кичқирди.

— Анна-Мария!

Ҳеч ким жавоб бермади. Юрагим дукиллаб ура бошлади.

— Анна-Мария! — кичқирди яна Лили.

Иккинчи каватдаги дераза очилди, кимдир мўралади-да, кейин шарақлатиб деразани ёпди.

— Тепада у! — дедим ҳовлиқиб.

— Ҳозир.

Лили чоғиб, тепага чиқиб кетди. Қанча вақт ўтди, билмайман. Юрагим дукиллаб уришдан тўхтамас, хаёлимда минг хил фикрлар ўймалашарди. «Топдим! Топдим! Энди у мен билан!» — дердим ўзимча севинчим ичимга сигмай.

Бир маҳал тепада оёқ товушлари эшитилди. Қарадим. Анна-Мария кўзларидан нур ёғилиб, ўзининг ажойиб табассуми билан менга қараб турарди.

— Анна-Мария!

У пастга югурди. Туша солиб, бағримга отилди.

— Анна-Мария!..

У нам кўзларини бўйнимга суртар, алланималар деб шивирларди.

— Бирон ёққа кетамизми?

У бошини кимирлатди. Эшикка чикдик. Рўпарадаги ресторан олдида икки отли файтон турарди. Чакирдим.

— Четга! Шаҳардан четга!

Извошчи отларга қамчи босди. Файтон учиб кетди. Мен Анна-Мариядан кўз узмасдим. Қўлларидан, маст килувчи сочларидан, юзларидан ўпардим. Иккаламиз ўзимизда йўқ шод эдик.

Кечкурун ҳамма дўстларимизни йигиб, Бай Ефтимнинг барига тушдик. Кекса денгизчи ўзининг ошпазлик маҳоратини яна бир бор кўрсатди.

— Табриклайман, — деди Йордан кўлимни сиқиб.

У ҳам, ҳамма ҳам хурсад эди. Анна-Мария илгаригидек очилиб кетган, дам мен билан, дам Драгомир билан, дам Матени кўтариб олиб ракс килар, шўх латифалар айтиб, ҳаммамизни кулдирадди.

Барда тонггача ўтирдик. Кейин, Бай Ефтимнинг уйига бордик. Болгар одати бўйича, у, сопол идишларга қўлбола вино қуйиб чикди.

— Бахтли бўлинглар, — деди у. — Сизларни кўриб, мен ҳам ёшариб кетдим.

Тушда учрашишга ваъдалашиб, тарқалдик.

Хонамга кўтарилиб, каравотга ўзимни ташладиму, донг котдим. Неча кунлардан бери бунчалик каттик ва ширин ухламаган эдим. Кўзимни очганимда кимдир зарб билан эшикни такиллатарди. Уйкусираб бориб очдим. Драгомир билан Лили.

— Кечиринг, безовта килдик, — деди Драгомир, у нимадандир хавотирда эди, — Анна-Мария келмадими?

— Йўқ, — дедим мен кўрқув аралаш.

— У йўқ. Чамадони ҳам йўқ.

Мен котиб колдим. Пастдан Йордан кўтарилди.

— Келмаптими?

— Йўк.

— Аэропортга бориш керак, — деди Йордан. — Юринглар.

Шоша-пиша кийиниб, пастга тушдик. Кейин Йорданнинг машинасида аэропортга жўнадик. Аэропортда у йўк эди. Варна — Будапешт самолёти бир соат бурун учиб кетибди. Драгомир кассага бориб, уни суриштирди. Бўшашиб кайтди. Ҳа, у шу самолётда учиб кетибди. Мен нима қилишимни билмай, гандираклаб аэропортдан чикдим.

— Хавотир олма, — деди Йордан. — Қандайдир мақсад билан уйига кетган. Адресни биламиз, балки, ўзи ҳам хабар берар.

Лили ҳам шундай деди, ҳатто хозирок телеграмма юборишини айтди. Қайтдик. Меҳмонхона олдида Бай Ефтим турар эди.

— Мана буни у турган хонадан топдим, — деди у Драгомирга коғозга ўроглик бир нарса билан конверт узатар экан.

Драгомир шошиб конвертни йиртди. «Лили, Мирчо! — дейилган эди унда. — Бошқа иложим йўк. Учрашгунча хайр. Анна-Мария». Хатнинг тагида илова бор эди:

«...Мирчо, мана шу зажигалка билан хатни Азизга бер. Илтимос».

Драгомир конвертдаги иккинчи коғозни менга узатди.

«Азиз, мени кечиринг. Хайрлашмадим. Шу маъкул. Мен сизга бахт келтира олмайман. Такдирим шундай. Бу ерда ўтказган ажойиб кунларимиз — менинг энг бахтиёр кунларим бўлди, шундай бўлиб қолади. Мени кидирманг. Баъзи-базида шу зажигалкани ёкиб, мени эсласангиз бўлди. Эсдаликка арзигулик бошқа нарса тополмадим. Сизнинг чиганогингиз эса, доим мен билан бўлади. Уни қулогимга тутиб, ҳаётимнинг энг ажойиб кунларини эслайман. Кечалари ҳам ёстигим тагига қўйиб, уни тинглайман, товушингизни эшитгандек, нафасингизни туйгандек бўламан. Бахтли бўлинг. Анна-Мария».

12

Златни Пясцида ортиқ турулмадим. Ҳар бир тошда унинг изи бордек кўринди, ҳар кадамда унинг овозини эшитгандек бўлдим. Эртасигаёқ Хасковога жўнадим.

Мана, ўшандан бери канча вақт ўтиб кетди. Ундан битта ҳам хат олганим йўк. Аммо унинг илтимосини бажармадим. Қидирдим. Орадан бир йил ўтгач, уйдан «адресат кўчиб кетган» деган жавоб келди. Будапешт катта шаҳар, бирон жойга кўчгандир. Ғалати киз, нега дўстларига тайин жойини билдирмайди? Лили унинг ўша йили аэрофлотдан бўшаганини хабар қилди. Лекин у қаёқда? — Улар ҳам, мен ҳам билмайман. Шундан кейин яна икки марта Болгарияга бордим. У билан борган жойларимизни кўрдим, денгизда чўмилдим, қояда узоқ-узоқ ўтириб, ҳаёлан уни кучдим, аммо ўзини қайтиб кўрмадим. Ҳар гал папирос чекканимда шу зажигалкани қўлимга олар эканман, капалак умридек қисқа севгимизни эслайман... «Анна-Мария! Сок бўл, сенга бахт тилайман».